

Armauer Hansen – briljant og brutal –

Den briljante forskeren som oppdaget leprabasillen og med det gjorde et kjempesprang i kampen mot lepra. Bragden gjorde ham verdenskjent og bejublet i medisinske miljø over hele verden. Den brutale legen som med makt stakk en fattig, syk kvinne i øyet med en leprainfisert sprøyte. Han ble dømt i retten for det og sparket fra jobben. Gerhard Armauer Hansen var en mann med mange sider.

Rakkeren som skulle bli den mest berømte norske legen gjennom tidene

19. juli 1841 ble en allerede stor barneflokk i Bergen enda større. Elisabeth Concordia Schram og Claus Hansen fikk barn nummer åtte, Gerhard Henrik Armauer. Han ble langt fra den yngste i familien: Senere kom det sju søsken til. De budde rett bak Bryggen, i den gamle bydelen Kroken ved Mariakirken.

Lille Gerhard hadde en onkel og en tante på Askøy utenfor Bergen, og disse var barnløse. Derfor var gutten hos slektningene store deler av tiden som liten, og det sies at livet på gården gjorde ham sunn og sterk.

Når han var hjemme så måtte energien ut på andre måter.

Familiebilde fra 1853. Foto: UiB

Når han var i byen med familien så var Gerhard Armauer langt fra noe englebarn. Han var med og slåss mot guttene i nabolaget, og hadde en spesiell fiende i en gutt som ble kalt «Sprinklen», fordi han hadde fregner. Det gikk så langt at Gerhard slo ut en fortann på stakkars Sprinklen. Dessuten var lille Gerhard fæl til å plage presten i Mariakirka: Han snek seg flere ganger opp i klokketårnet under gudstjenestene og ringte med de tunge kirkeklokkene. Gerhard og brødrene var mildt sagt viltre under oppveksten.

Faren Claus var kjøpmann, men da Gerhard var 10 år gikk faren konkurs. Det ble trangere kår for den store familien, men Gerhard fikk likevel skolegang. Som 18-åring gikk han ut med examen artium fra Bergens Katedralskule.

Ungdomstid med store tanker

Gerhard Armauer ville bli lege, men studiene i Christiania måtte han betale for selv. Han tok for eksempel lærervikariat og studerte og jobbet for fullt. Legestudenten var en engasjert ung mann, og deltok aktivt i ulike diskusjonsforum. Han ble en såkalt fritenker, som ikke hadde noe i mot å gjøre opprør mot det som var gjeldende læresetninger i samfunnet. Det innebar at han ikke tok religion for god fisk, og at han var åpen for å endre på inngrodde ideer og tenkemåter.

Da Armauer Hansen var 25 år tok han medisinsk embetseksamen og var et år på Rikshospitalet. Deretter gikk turen til Lofoten som fiskerlege et par måneder, før han reiste hjem til Bergen.

Hjembyen var blitt et sentrum for pleie av de spedalske, og de var det mange av rundt fjordene på Vestlandet. De leprasyke kom fra fjern og nær til Bergen, som hadde hatt St. Jørgens hospital i lang tid. Nå var det blitt så mange spedalske vestlendinger at det måtte bygges to nye sykehus, Pleiestiftelsen for spedalske nr. 1 og Lungegårdshospitalet. Her skulle den ferske legen snart bli lommekjent.

Nysgjerrig på lepragåten

Armauer Hansen ble ansatt som lege både ved Pleiestiftelsen nr. 1 og ved St. Jørgens hospital.

Armauer Hansen som ung mann. Foto: UiB

Her jobbet det en lege som allerede var blitt berømt for lepraforskningen sin, overlege Daniel C. Danielssen. Mye av grunnen til at Bergen var blitt et internasjonalt sentrum for forskning på spedalskhet var takket være arbeidet til Danielssen.

Armauer var ikke vanskelig å be når det skulle forskes på lepra: Han ville være med å knekke denne medisinske gåten. Overlege Danielssen mente sykdommen var arvelig, men fritenkeren Armauer Hansen var ikke overbevist. Han så nemlig at de bygdene som sendte sine syke på institusjon hadde få nye tilfeller fem år senere. Det stemte ikke med arveteorien. Det kunne derimot stemme godt overens med at lepra var smittsomt.

Hansen satte seg inn det nye, store som var kommet til medisinerne – mikroskopering. Nå kunne de undersøke sykt og friskt vev og sammenligne. Fant de fellestrekk her eller der?

Det var nok å forske på. Turen gjekk også til Bonn og Wien for studieopphold og der møtte han andre forskere fra hele Europa, som hadde fått opp øynene for mikroskopet sine muligheter.

Sjefen Danielssen ble i 1870 til svigerfar Daniel, da Armauer gifta seg med overlegens datter, Fanny. Lykken varte ikke lenge: Den nybakte kona døde av tuberkulose senere det samme året.

To år senere ble det bryllup igjen Armauer. Da giftet Armauer seg med enken Hanne Tidemand. Hun hadde to barn fra før, og som 35-åring ble Armauer Hansen far til deres felles sønn, Daniel Cornelius Armauer Hansen.

Nå hadde legen og forskeren jobbet med leprapasienter i flere år: Han studerte vev i mikroskopet og reiste rundt på øyene utenfor Bergen og undersøkte de spedalske der.

Fortsatt var det fremdeles mange teorier om årsaken til lepra rundt om i verden: Arv, miljø, smitte, stoff som dunstet opp fra jorda, dårlig hygiene, dårlig og feil kosthold, en straff fra Gud – lepra var en nøtt fagfolkene ikke fant ut av. Fremdeles var det ingen som visste hvorfor enkelte menneske endte opp med den fryktede sykdommen og andre ikke.

Armauer Hansen ga seg ikke, og jaktet iherdig videre på bevis for smitteteorien.

Leprapasient, 1847. Foto: UiB

Grunnforskning som rocket!

På Pleiestiftelsen ble det skaffet penger til et nytt og bedre mikroskop enn det en hadde hatt før. Armauer Hansen ble raskt fortrolig med det, selvsagt. Han studerte og stirret, og en hustrig februarkveld i 1873 skjedde det store. I vevsprøver fra en pasient fikk Armauer øye på noen bittesmå stavforma saker. Kunne det være bakterier?

Det var det.

Denne kvelden skulle være starten på slutten for spedalskheten i Norge. Det var forskning som la grunnen til alt som skulle komme videre, og for at man nå kunne ha en kunnskapsbasert grunn til å si at isolering av de syke var det som måtte til.

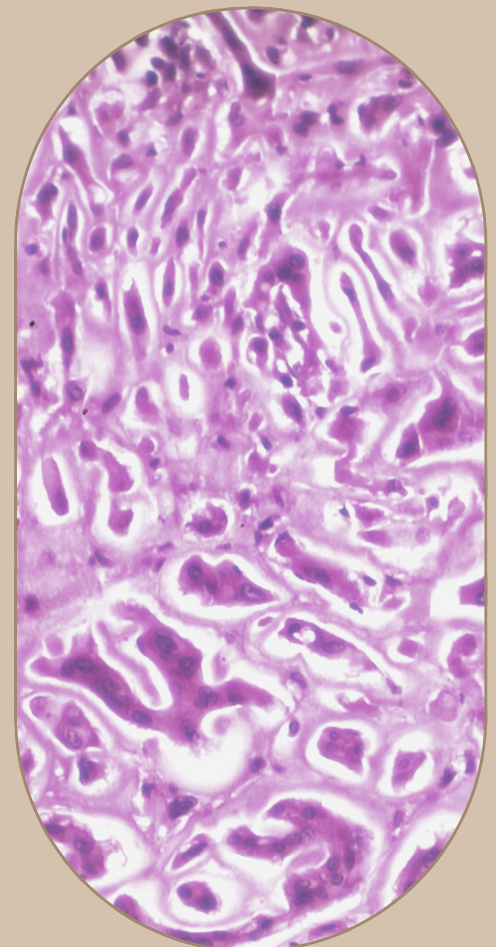
Etter bakterieoppdagingen skrev Armauer Hansen en stor rapport. Han var imidlertid ikke helt fornøyd, fordi det var fremdeles mange ubesvarte spørsmål. Det gjenstod å virkelig bevise at disse bakteriene var årsaken til lepra. Dessuten ville han farge de slik at det gikk an å se de skikkelig.

Jobben var med andre ord ikke over, og forskeren fortsatte arbeidet. Flere år senere fikk Armauer besøk av en tysk bakteriolog, Albert Neisser, som kom for å diskutere fag. Dette med farging av celler og bakterier ga store muligheter, og gjesten fikk med seg prøver av basillene til Tyskland. Vel tilbake klarte Neisser å fargelegge leprabakterien ved hjelp av nye fargeteknikker. Han la dette sporenstreks fram på en stor vitenskapelig konferanse- uten å nevne Armauer Hansen.

Det falt ikke i god jord hos den norske forskeren. Armauer Hansen kontret med å skrive artikler som ble publisert både på engelsk, tysk og fransk. Det var en viss debatt blant fagfolkene om hvem som var først ute med å oppdage leprabasillen.

Armauer gjekk til slutt seirende ut, og fikk æren for oppdagelsen av bakterien *Mycobacterium leprae*.

Albert Neisser og Armauer Hansen skvæerte også opp i etterkant, og den tyske bakteriologen gikk videre og hadde en suksessrik karriere.

***Mycobacterium leprae*.**

Foto: Canva

Overgrep i vitenskapen sitt navn

Armauer Hansen hadde lagt et viktig grunnlag for å løse lepragåten, men det var fortsatt mye en måtte finne ut av. I iveren etter å finne svar og bevis på smitteteorien, så gikk forskeren over streken – selv i en tid der de spedalske hadde lite de skulle ha sagt i samfunnet, og nærmest var strippet for rettigheter.

Ved Pleiestiftelsen nr. 1, der Hansen var overlege, bodde Kari Nilsdatter Spidsøen. Hun var 36 år gammel, og hadde bodd på Pleiestiftelsen siden hun var 16 år. Hun hadde glatt lepra. Pasienten ble invitert til Armauer Hansen sitt kontor en dag. Han sa at skulle utføre en liten øyeoperasjon. Det var slett ikke sant. Kari var blitt plukket ut som forsøksperson til et lepraeksperiment, uten å bli informert eller få sjansen til å si nei.

Hansen hadde klar en sprøyte med sykdomspuss fra den knutete formen for lepra, som han hadde tatt fra en annen pasient. Nå ville han se om Kari kom til å bli smittet av denne. Kari satte seg på bakbeina, men til ingen nytte. Hansen fikk assistenten sin til å holde henne fast i en stol, og stakk henne i øyet med den infiserte sprøyten.

Etterpå fikk Kari store smerter, og hun var naturligvis oppskaket etter det som hadde skjedd. Det brøt ut uro blant de som bodde på Pleiestiftelsen, og på tross av at disse pasientene var nederst på den sosiale rangstigen, så fikk overgrepet store konsekvenser.

Presten ved hospitalet var på Kari sin side, og til slutt endte saken i Bergen Byrett. Kari ville vite hva som hadde skjedd med henne og de andre pasientene truet med opprør. Legestanden påsto på si side at kvinnen var «hysterisk». Dessuten – det var veldig viktig å finne svar på om det var et smittestoff som var årsaken til lepraknuter. Dette var den eneste måten en kunne gjøre det på.

24. mai 1880 ble Armauer Hansen stilt for retten. Som eneste vitne hadde han sin tidligere mentor og svigerfar, lepraeksperten Daniel C. Danielssen. Han fokuserte på at Kari ville få en raskere død om hun ble smittet av knutete formen for lepra. Armauer Hansen ville dermed ha gjort henne en slags tjeneste.

I retten sa Danielsen at: *«Den knudrede Form har i Regelen en hurtiger Gang, saaledes at den ender den Syges Liv, men paa den anden Side medfører den glatte Form ulige større Nervalidelser end den anden.»*

Glatt og knudrete lepra

Lepra deles inn i to hovedtyper:

Glatt spedalskhet: Pasienten har få bakterier i kroppen. Det er i hovedsak nervesystemet som blir rammet og viser seg i at deler av kroppen blir følelsesløs med sårskader som konsekvens.

Knudrete/knutet spedalskhet: Pasienten har mange bakterier i kroppen og er veldig syk. Det viser seg i ulike knuter på hender, i ansiktet og i indre organ.

Hansen beklaget at han ikke hadde bedt pasienten om samtykke før han eksperimenterte på henne, men sa også: *«da jeg ikke kunde forutsette at patienten vilde betrakte forsøket fra det samme synspunktet som jeg selv og da jeg mente at være fuldkommen herre over den muligens optredende affektion, undlot jeg dette»*.

Det var på mange måter David mot Goliat – en fattig kvinne med lepra mot en mektig forsker og lege.

En uke etter at rettsaken startet falt dommen. Armauer Hansen ble anklaget for legemsfornærmelser mot en vergeløs person og for misbruk av stillingen som lege. Han mistet jobben som lege ved Pleiestiftelsen og skampletten ble offentlig.

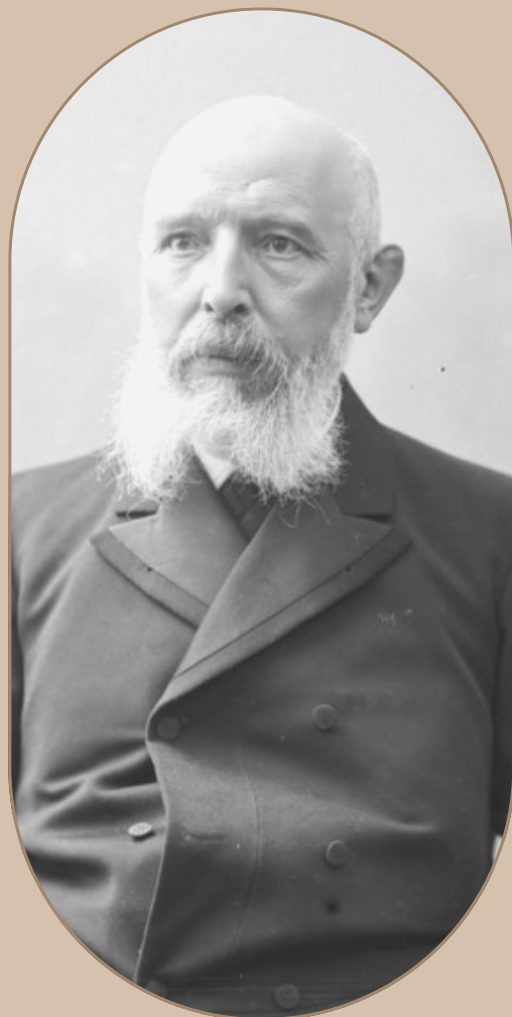
Dommen i Bergen var viktig på flere måter: Det var et tidlig eksempel på hva som er greit og ikke greit å gjøre for vitenskapen. Selv ikke en verdenskjent forsker med gode intensjoner kunne behandle et medmenneske på denne måten, og kravet om samtykke fra pasienter ble etablert som norsk rettspraksis. På denne tida var det uvanlig at en høytstående mann ble dømt for noe mange bare ville trukket på skuldrene av. Det var jo bare snakk om en leprapasient som uansett skulle dø.

Kari Nilsdatter Spidsøen sto opp mot systemet og endret det. For hennes egen del gjekk det ikke så bra, hun døde et par år etter rettsaken.

Tida etter rettssaken

Selv om Armauer Hansen ikke lenger kunne utøve legeyrket ved Pleiestiftelsen, så fortsatte han å forske på og studere lepra – han hadde fremdeles tittel som «overlege for den spedalske sykdom». Han tok jobb på Bergens Museum, og reiste blant annet til USA for å studere lepra hos innvandrere fra Norge. Hansen hadde også mange verv innen forskingsmiljøene og fortsatte å være en veldig engasjert ekspert på lepra. Også Darwin sin evolusjonslære ble viktig for ham, og han frontet dette i mange forum. Hvalfangst, sjøliv, hypnose og røntgen var også saker Hansen studerte og jobbet med den siste delen av yrkeslivet sitt.

Kunnskapstørsten favnet vidt, og for Armauer Hansen var det alltid noe nytt å lære mer om.

Armauer Hansen. Foto: UiB

Armauer Hansen reiste på mange studie- og forskningsturer. I 1912 døde han under en jobbreise til Florø.

Forskeren ville kremes og urnen hans ble satt ned under bysta av han som står i Museumshagen ved Universitetet i Bergen. Han var enn stor forsker som gjorde fantastiske funn for storsamfunnet – men han gikk også over streken i sin iver etter å løse lepragåten.

Ære og heder

I sine siste år fikk Armauer Hansen en rekke internasjonale og ærefulle titler for å ha oppdaget leprabasillen.

Blant annet ble han utnevnt til ridder av 1. klasse av St. Olavs Orden i 1892, han fikk kommandørkorset i 1901 og han ble kommandør av første klasse og ærespresident ved den internasjonale leprakongressen i 1909. I dag er det flere gater og bygninger i Norge som er oppkalt etter Armauer Hansen. I land der lepra fremdeles er et problem, henger portrettet hans både i klasserom, på sykehus og på museum. Det fins flere Armauer Hansen forskningsinstitutt: Det største er i Addis Abeba, Etiopia, og ble flere år drevet i samarbeid med Universitetet i Bergen.

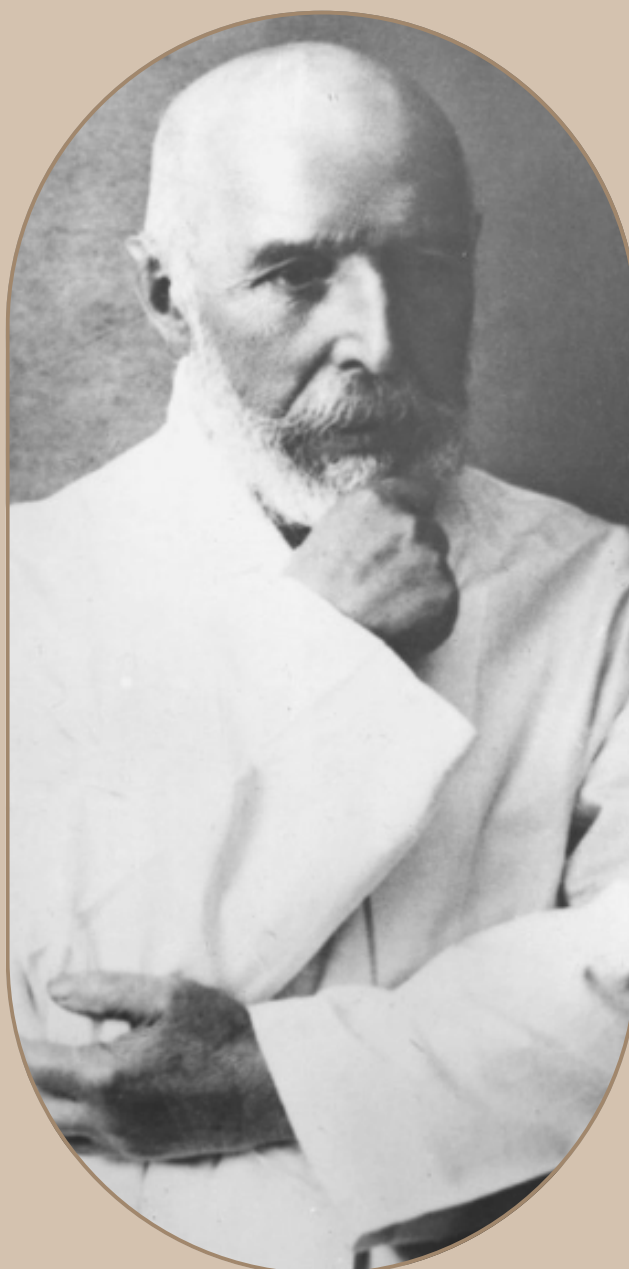
Hansen har også prydet frimerker i en lang rekke land. Og sist, men ikke minst – i utlandet blir spedalskhet som regel kalt "Hansen's disease".

Frimerker av Armauer Hansen. Foto: UiB

SPØRSMÅL TIL DISKUSJON:

- Reflekter omkring hensynet til storsamfunn og individ – hvor går grensene for hva man kan utsette enkeltindividet for når man vil beskytte storsamfunnet?
- Lag en tidslinje over de viktigste hendelsene i Armauer Hansen sitt liv – hvilke ringvirkninger fikk disse?
- Kan det være greit at de friske skal ha flere rettigheter enn de syke? Eller bør det være omvendt?

Armauer Hansen. Foto: UiB

KILDER:

Alle sakspapir fra rettsaken til Armauer Hansen digitalisert -

https://media.digitalarkivet.no/rg/browse?archives%5B%5D=no-a1450-07000000001090&start_year=1880&end_year=&text=

Store Norske Leksikon - https://nbl.snl.no/Gerhard_Armauer_Hansen

Universitetet i Bergen - <https://www.uib.no/ka/50966/overgrep-i-vitenskapens-navn>

Folkehelseinstituttet - <https://www.fhi.no/nettpub/smittevernveilederen/sykdommer-a-a/lepra-spedalskhet---veileder-for-he/>